

Betreft:

Een aanvullend en kritisch perspectief op de “Verkenning van de maatschappelijke kosten en baten van kansspelen”, door Atlas Research i/o WODC, om mee te wegen bij de benutting van dit rapport in aanloop naar de evaluatie van de wet Kansspelen op Afstand.

Aan:

- Atlas Research, de onderzoekers
- Ministerie van Justitie en Veiligheid: Directie Jeugd, Familie en Aanpak Criminaliteitsfenomenen, Directoraat-Generaal Straffen en Beschermen
- Ministerie van VWS, Directie Voeding, Gezondheidsbescherming en Preventie
- Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum (WODC)

Utrecht, 6 februari 2024

Geachte,

De recent verschenen *Verkenning van de maatschappelijke kosten en baten van kansspelen* gepubliceerd door Atlas Research betreft een goed startpunt voor de discussie over de toegevoegde maatschappelijke waarde van (online) gokken in Nederland.

Wij vinden het daarbij wel van belang om te benadrukken dat, wanneer we inzoomen op de grootste batenpost (consumentensurplus) en de grootste kostenpost (materiële en immateriële kosten van gokverslaving), er een aantal belangrijke haken en ogen zitten aan de door Atlas Research gebruikte methodes. Alternatieve berekening of assumpties, zoals bijvoorbeeld aangedragen in deze brief, zouden een genuanceerder beeld van de mogelijke kosten en baten geven: waarbij de kosten toenemen en de baten dalen.

Onze redenering is in detail uitgewerkt in de bijlage, maar we komen tot de volgende conclusies:

Conclusie 1:

Hoewel het consumentensurplus een lastig te berekenen concept is, beargumenteren wij dat een gefixeerd percentage van het bruto spelresultaat, als proxy voor het consumentensurplus, het werkelijke consumentensurplus (het ‘genot’) waarschijnlijk fors **overschat**. Wanneer we naast de verdeling van baten en kosten van gokken naar de risicoklasse van gokkers kijken, dan valt daarnaast op dat, doordat hoog-risicogokkers per definitie meer geld vergokken, zij ook verreweg het meeste ‘genot’ ervaren door gokken (zie bijv. tabel 7.5 in het rapport). Hier hebben wij sterke twijfels bij.

Een scenario waarin het consumentensurplus voor personen met zelfbeschadigend en verslaafd gokgedrag deels niet of volledig niet wordt meegenomen zou een genuanceerder beeld geven van de baten die deze groep ervaart bij het gokken. We hebben een selectie aan studies ontsloten die inschatten dat, afhankelijk van de productcategorie, zo’n 20% tot 60% van het bruto speelresultaat afkomstig is vanuit gokkers die gokgerelateerde schade en verslaving ervaren. We laten zo zien dat de baten mogelijk fors overschat worden.

Conclusie 2:

Ten tweede is het **voorbarig** om te benoemen en te adviseren dat gokkers die buiten de hoog-risico groep, opgesteld via een verslavingsinstrument, vallen in een **midden-risicogroep** die beperkt interessant is. En dat deze midden-risicogroep vooral interessant is wat betreft bescherming omdat ze mogelijk 'afglijden' naar een verslaving. We stellen aan de hand van internationaal onderzoek in vergelijkbare domeinen, inclusief gokken, specifiek dat de totale maatschappelijke schadelast bij verslavende producten onder niet-verslaafde gebruikers regelmatig groter is dan de schadelast van de groep met een verslaving (*preventie paradox*). Er is geen reden om te denken dat dit in Nederland bij gokken anders zou werken.

Het is alleen zo – en dit erkennen de auteurs ook – dat we nog simpelweg veel informatie missen over de gokgerelateerde schade die deze groepen ervaren in de Nederlandse context. Tot we dit scherp hebben is het prematuur en riskant voor de gezondheid van gokkers, hun omgeving en een goed begrip van de maatschappelijke schade door gokken om te concluderen dat beleid zich terecht of onterecht op bepaalde groepen richt of dat groepen er 'netto positief' uitkomen.

Het is waarschijnlijk zelfs andersom: tenzij de Nederlandse gokmarkt fundamenteel anders werkt dan andere markten met verslavende producten is er een blinde vlek met slecht gemeten gokgerelateerde schade die even groot is, of groter zelfs, dan de cumulatieve lasten door verslaving van een kleine groep.

We verwijzen u graag door naar de bijlage voor verdere toelichting – die dit complexe onderwerp zeker verdient.

Hoogachtend,

Dr. Antonius J. van Rooij
Dr. Ben Wijnen
Dr. Anouk Tuijnman
Prof. Dr. Marloes Kleinjan

Floor van Bakkum, manager preventie

Trimbos-instituut

Verslavingskunde Nederland

Bijlage:

Algemene indruk van de rapportage

In juni 2023 is de *Verkenning van de maatschappelijke kosten en baten van kansspelen* gepubliceerd door Atlas Research in opdracht van Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie en Veiligheid (Halbersma et al., 2023). In dit onderzoek wordt een verkenning van de maatschappelijke kosten en baten door gokken gepresenteerd. Daarnaast wordt een indicatieve kosten-batenanalyse uitgevoerd naar de maatschappelijke gevolgen van de invoering van de wet *Kansspelen op Afstand* voor de online gokmarkt.

De auteurs van het rapport hebben een gedegen verkenning van bestaande literatuur en databronnen gedaan en verwijzen ook regelmatig naar eerdere maatschappelijke kosten-baten analyses (MKBA's) binnen het sociaal domein, te weten die naar beleidsmaatregelen om alcoholgebruik te verminderen en tabaksontmoedigingsbeleid.

Bij zowel het Trimbos-instituut als Jellinek is brede ervaring met gokken. Dit loopt uiteen van behandeling en *evidence-based* preventie tot internationaal en lokaal onderzoek op dit gebied. Wij zijn ons daardoor bewust van de enorme uitdaging om de maatschappelijke kosten en baten van gokken in kaart te brengen. Het rapport van Atlas Research is ons inziens een gedegen rapportage. Wij begrijpen dat het, gezien het tijdsbestek van de analyses, niet haalbaar was om naar elk effect of mogelijke stakeholder een uitgebreid onderzoek te doen.

In het rapport en tijdens de presentatie van de resultaten op 9 oktober 2023, concluderen de auteurs:

- 1) Dat de totale baten de totale kosten overstijgen waardoor een mogelijk **verbod** welvaartsverlagend werkt. Deze bevinding hangt zeer sterk aan de inschatting van het consumentensurplus: simpel gezegd het totale plezier dat gokkers halen uit hun gokgedrag.
- 2) Dat er forse kosten zijn bij een **kleine** groep hoog-risicogokkers en daarom gerichte bescherming tegen risico's van belang is. Bij de midden-risicogokkers trekt men de conclusie dat baten de kosten overstijgen. Er wordt neergezet dat deze groep wat betreft bescherming interessant is omdat ze mogelijk 'afglijden' naar de hoogste probleemgroep, niet omdat ze mogelijk zelf stevige problemen ervaren als gevolg van gokschaad. De auteurs beschrijven dit als volgt bij de conclusies:

"De hoog-risicospelers genereren bijna 1.300 euro per jaar meer kosten dan baten. Voor midden-risicospelers overtreffen de baten juist de kosten met ruim 1.300 euro per jaar. Dit geeft niet alleen aan dat hoog-risicospelers terecht een speerpunt van het kansspelbeleid zijn, maar ook dat midden-risicospelers een categorie zijn die niet moet afglijden richting ernstigere vormen van speelgedrag." (p.19)

Hoewel wij goed volgen hoe de auteurs in een onderzoekscontext – onder een set strikte aannames – tot deze conclusies komen, vinden wij het **prematuur** om richting beleidsmakers en de samenleving in brede zin te concluderen dat legalisering van gokken welvaart verhogend of verlagend werkt in het algemeen, of voor bepaalde groepen gokkers in het bijzonder.

In het onderstaande zullen wij de twee uitgelichte conclusies problematiseren door een ander perspectief toe te voegen om ons standpunt te verhelderen.

1. Consumentensurplus, beperkte rationaliteit & *addiction surplus*

“Consumentensurplus is een maat voor de welvaartswinst die consumenten verkrijgen uit het kopen en vervolgens consumeren van goederen en diensten. Het consumentensurplus is het verschil tussen het totale bedrag dat consumenten bereid zijn te betalen voor een product of dienst, bijvoorbeeld alcohol, en het totale bedrag dat ze daadwerkelijk betalen.”

-RIVM et al., 2016, p. 114

Bij het berekenen van een consumentensurplus wordt traditioneel uitgegaan van een volledig rationele consument. Wanneer dit het geval is, volgt hieruit dat de betalingsbereidheid een volledige weerspiegeling is van de voor- en nadelen die een consument gaat ervaren van het consumeren van het goed. Zoals de auteurs terecht in hun rapportage aangeven bestaat er veel discussie rondom het berekenen van het consumentensurplus in MKBAs. Dit speelt met name in het sociaal domein, waarbij het idee van een rationele consument bij een deel van de consumenten in twijfel kan worden getrokken.

We hebben bij gokken inderdaad niet te maken met volledig rationele consumenten. Niet bij de groep gokkers die aanhoudend (stevige) problemen ervaart door gokgedrag en al helemaal niet bij de groep die voldoet aan de criteria voor een gok stoornis/verslaving. Beide groepen zijn beperkt rationeel in hun gedrag. Dit is geen nieuw idee, maar een gedachte die in (inter-) nationaal onderzoek naar bijvoorbeeld tabak/drugs & alcohol vanzelfsprekend is (Volkow, 2016). Ook in het gokdomein wordt al jaren geschreven over de beperkte rationaliteit van gokkers die problemen ervaren en/of een stoornis hebben. In het verlengde hiervan: het feit dat een substantieel deel van de omzet van gokbedrijven leunt op het deze schade (Muggleton et al., 2021).

Gokonderzoeker Peter Adams beschreef dit fenomeen, het “*addiction surplus*”, als volgt in zijn boek:

When people consume addictively, they, by definition, consume to excess. They engage knowingly with a product to such an extent that its consumption leads to ongoing problems at a number of levels. [...] One consideration here is that not all the damage caused by addictive consumptions is derived from consumers addicted to these products. [...] At the higher end, but below those consuming addictively, lies an important group of people who choose to consume heavily and as a consequence experience problems but who are not displaying all the features of addiction. These heavy non-addicted consumers—or ‘problem consumers’—can contribute in a major way to harms. [...] This chapter describes ‘**addiction surplus**’ as the additional amounts of money derived from the excessive spending by problem and addicted consumers.

- Adams (2016, p. 27)

Het consumentensurplus in de rapportage:

Consumenten die gokken kunnen daar over het algemeen plezier aan ontlenuen. Om dit genot te kwantificeren is gebruik gemaakt van de bruto spelresultaten van vergunninghouders op vier legale deelmarkten: loterijen, weddenschappen, casinospelen en speelautomaten, en online (welke in 2019 nog volledig illegaal was). Het bruto spelresultaat is de totale omzet minus de uitgekeerde prijzen: het bedrag dat deelnemers samen netto vergokken. In het rapport wordt het consumentensurplus berekend door het gelijk te stellen aan de helft van het bruto spelresultaat gedeeld door de absolute waarde van de prijselasticiteit (uitgaande van een lineaire vraagcurve).

Zoals het rapport laat zien, is het consumentensurplus gevoelig voor de specificatie van de vraagcurve en de prijselasticiteit. Echter, het consumentensurplus is in dit geval per definitie ook erg gevoelig voor de hoogte van het bruto spelresultaat in de gekozen aanpak. Juist die factor ontbreekt in de gevoeligheidsanalyses. Zoals de auteurs correct benoemen in het rapport, zullen vrijwillige

transacties van goed geïnformeerde, rationele consumenten die bijdragen aan consumptie 'genot' over het algemeen leiden tot consumentensurplus.

Echter, de auteurs benoemen ook dat onduidelijk is of er binnen de gokmarkt sprake is van (volledig) vrijwillige transacties gemaakt door goed geïnformeerde en rationeel handelende consumenten. Wanneer er namelijk niet aan deze voorwaarde is voldaan, kan een goktransactie netto leiden tot welvaartsvernietiging. **In de uiteindelijke berekening van het consumentensurplus komt deze nuancering verder niet meer naar voren**, terwijl hij van centraal belang is bij de consumptie van verslavende producten.

Het is aannemelijk dat iemand die we classificeren als **hoog-risicogokker** of **midden-risicogokker** wellicht **niet** in alle gevallen een vrijwillige keuze maakt om te gaan gokken. Ook kan het zijn dat het spelresultaat van deze persoon vele malen hoger is dan het genot dat deze persoon daaraan ontleent. De baten die hangen aan verslaving en schade (het *addiction surplus*) kunnen als irrationeel gezien worden en zouden (deels) buiten beschouwing moeten worden gelaten. Zelfs als de aankoopbeslissingen niet compleet irrationeel tot stand zijn gekomen, lijkt het een vrij cynische interpretatie van 'genot door een aankoop' omdat we omzet uit schade door gokken en gokverslaving integraal meewegen in het 'genot'. Met andere woorden, heeft iemand die €10.000 vergokt in een casino werkelijk 100 keer het genot gehad van zijn aankoop als iemand die €100 verliest bij een casino?

Welk deel van het bruto spelresultaat binnen de goksector komt uit verslaving en schade?

Een Engelse studie schatte dit percentage op 30%, en verminderde daarom het bruto spelresultaat dat gebruikt werd om het consumentensurplus te berekenen met deze 30% (Forrest, 2013). De schattingen van dit percentage lopen sterk uiteen binnen de wetenschappelijke literatuur. Zo rapporteerde het *Committee on the Social and Economic Impact of the Gambling Industry* in het Verenigd Koninkrijk dat 60% van de winst van de gokindustrie afkomstig is van 5% van de deelnemers die probleemgokker zijn of een hoog risico hebben om dat te worden (Select Committee on the Social and Economic Impact of the Gambling Industry, 2019). Fiedler et al. (2019) voerde een vergelijkende studie uit naar het aandeel van de totale gokinkomsten afkomstig van probleem gokkers in Canada, Duitsland, en Frankrijk en vond dat het aandeel dat probleemgokkers bijdragen aan de totale gokinkomsten het kleinst was bij loterijen (17-19%) en bingo (17%-28%) en het hoogst voor paardenraces (38%-52%) en gokkasten (61%-62%) (Fiedler et al., 2019). Daarnaast zijn er schattingen in de wetenschappelijke literatuur van 20%-30% (wederom een studie uit het Verenigd Koninkrijk; (Orford et al., 2013)) en een studie die op basis van 8 Canadese provincies tot een schatting van 23% komt (Williams & Wood, 2007). Internationaal lijkt er dus voldoende draagvlak voor het corrigeren van het bruto spelresultaat voor dat deel dat afkomstig is uit verslaving en schade. **In de huidige rapportage is echter het volledige bruto spelresultaat meegenomen zonder enige correctie.**

Ook bij de keuze voor de absolute waarde van de prijselasticiteit lijkt geen rekening gehouden te zijn met probleemgokkers. Een gewogen prijselasticiteit van -0.73 geeft aan dat de vraag relatief inelastisch is: de vraag zal relatief zwak reageren op prijsveranderingen. In de bron waarop de auteurs zich baseren is geen rekening gehouden met probleemgokkers. In andere internationale bronnen, wordt, naast het bruto spelresultaat, ook de prijselasticiteit gecorrigeerd voor het aandeel veroorzaakt door probleemgokkers. Voor niet probleemgokkers wordt dan bijvoorbeeld uitgegaan van een prijselasticiteit van -1 (Forrest, 2013). **In de huidige rapportage stijgt het consumentensurplus relatief harder bij een toename in bruto spelresultaat omdat er geen correctie gemaakt is voor probleemgokkers.** Anders gezegd: gokkers die meer vergokken krijgen via deze

rekenmethode 'meer genot' toebedeeld dan lichte gokkers. Dit draagt bij aan hogere overschatting van de baten van gokken.

2. Er zijn meer groepen mensen die schade ervaren door gokken dan 'hoog-risicogokkers' (PGSI) en de schade bij deze groepen is vermoedelijk hoog

Het is goed om te beseffen dat het gekozen onderscheid hoog-risicogokkers (5-7%) en midden-risicogokkers een erg smal perspectief is om gokkers in te delen. De PGSI schaal richt zich exclusief op slechts één type schade door gokken, te weten gokverslaving. Hiermee vallen andere goed gedocumenteerde vormen van gokgerelateerde schade die deels buiten 'verslaving' vallen buiten beeld (bijvoorbeeld emotioneel, psychosociaal, maatschappelijk, intergenerationale armoede, en werkverzuim) (Marionneau et al., 2023).

We volgen de keuze voor PGSI bij de groepsindeling bij de beschikbare data, maar een bredere opzet van groepen die schade ervaren lijkt meer realistisch in de toekomst. Als we deze groepen beter meenemen – en de erkende blinde vlekken in het landschap van *gambling harms* in Nederland gelijktijdig beter in kaart brengen voor deze groepen – zullen de kosten toenemen. Dit zou betekenen dat de 'midden-risicogokkers' wordt aangevuld en verbreed.

Om dit concreet te maken: Muggleton et al. geven een breed overzicht van correlaties die oplopende uitgaven aan gokken hebben met negatieve (financiële) gezondheidskwesaties, ook als er nog geen extreem hoogfrequent gokgedrag is. Bijvoorbeeld, bij oplopende uitgaven aan gokken sparen mensen minder, missen ze eerder hypotheekbetalingen, nemen ze eerder leningen, verliezen ze eerder hun baan, enzovoorts (Muggleton et al., 2021). Via dergelijke invalshoeken zouden groepen onderscheiden kunnen worden die zich bijvoorbeeld vooral kenmerken door financiële problematiek (bijvoorbeeld schulden) of mensen die problemen met de lichamelijke gezondheid ontwikkelen door verslechterde leefstijl (bijvoorbeeld stress). Daarnaast bestaat er een belangrijke indirecte groep die last heeft van gokgedrag: de omgeving van de gokker, want het verlies van kapitaal en de stress wordt doorgegeven aan de omgeving.

Dit betekent ook dat deze groep er minder positief aan toe zal zijn dan nu lijkt. De preventie-paradox is hier van toepassing. Men heeft intuïtief het idee dat het grootste deel van de problemen bij de verslaafde groep ligt, maar onderzoek laat zien dat de totale schadelast door een verslavend product cumulatief groter is bij niet verslaafde mensen dan de groep mensen met een zware verslaving. Hoewel ze minder vaak en minder zware schade ervaren, is de groep groter en de som daardoor hoger. Ons inziens verdient de groep midden-risico gokkers daarom een her-evaluatie. We zien beperkingen bij zowel de kosten als de batenkant: de **kosten** worden onderschat gezien blinde vlekken en de **baten** worden overschat gezien beperkte toepasbaarheid van het begrip rationale consument binnen aanhoudend midden-zwaar gokgedrag. We denken daarom dat uitspraken over de kosten/baten balans in de groep midden-risico gokkers prematuur zijn.

3. Overige bedenkingen

Uit dit rapport volgt onder andere dat het consumentensurplus (d.w.z. het genot dat mensen ervaren als gevolg van gokken) veruit de grootste post aan de **batenkant** is. Aan de kostenkant zijn dit voornamelijk de **kosten** als gevolg van gokverslaving, denk hierbij aan verslavingszorg, schuldhelpverlening, lagere arbeidsproductiviteit, verlies aan levenskwaliteit, en zelfdodingen. We reflecteren kort op een deel van deze kosten, en concluderen dat er mogelijk een onderschatting en – voor nu – een incompleet beeld is.

3.1 Immateriële kosten: Impact op kwaliteit van leven van mensen met problemen door gokken

Hoewel er slechts beperkt wetenschappelijke literatuur beschikbaar is, zijn er alternatieve perspectieven denkbaar, die leiden tot een andere bandbreedte. We lichten dit verder toe. De impact van een gokverslaving op kwaliteit van leven wordt in het rapport nu geschat op basis van een Zwitserse studie waarin een kleine groep probleemgokkers (n=52) wordt vergeleken met een groep van n=93 uit de algemene populatie (Kohler, 2014). Hieruit komt een lichte daling in kwaliteit van leven van 7,6% bij probleemgokker in vergelijking met de algemene populatie. Er bestaan echter ook andere schattingen (nota bene: in de dezelfde studie wordt al een brede bandbreedte van 2,1% tot 13,2% genoemd). In een recentere Australische studie, gehouden onder n = 17.606 personen, werd ook gekeken naar het verlies in kwaliteit van leven als gevolg van gokken. In deze studie werden personen ingedeeld op basis van de Problem Gambling Severity Index, de indeling die ook gebruikt wordt in het rapport van Atlas Research. Uit deze studie blijkt dat hoog-risicogokkers, in vergelijking tot niet-gokkers een vermindering van hun kwaliteit van leven hebben van 18,1% (Moayeri, 2020). Uitgaande van een waarde voor een perfect gezond levensjaar van €50.000 en €100.000, zoals in de rapportage, leidt dit per hoog-risicogokker niet tot een verlies van $(7,6\% * €50.000 =) €3,800$ of $(7,6\% * €100.000 =) €7,600$ maar tot $(18,1\% * €50.000 =) €9,050$ of $(18,1\% * €100.000 =) €18,100$ per hoog-risicogokker.

De bovengenoemde Australische studie laat eveneens zien dat er mogelijk ook (significant) verlies in kwaliteit van leven is bij personen met een laag- en midden-risico (respectievelijk 3% en 5,7%). In de MKBA is alleen een kwaliteit van leven verlies gerekend voor personen in de hoog-risicoklasse. Dit laat wel zien dat er mogelijk ook kosten zijn binnen de overige risico klasse. Dit versterkt ons beeld dat de onzekerheid buiten de hoog-risicoklasse nog hoog is en dat het te vroeg is voor conclusies.

3.2 Materiële kosten van gokverslaving:

De kosten van de behandeling van *gokverslaving* is één van de grootste kostenposten in de MKBA. Bij de kosten van de behandeling van een gokverslaving is voornamelijk top-down gekeken naar de behandelingen binnen de GGZ. Hoewel het in de lijn der verwachting ligt dat het leeuwendeel van de medische kosten zal worden gemaakt binnen de GGZ, is het niet onrealistisch om te denken dat er ook nog kosten buiten de GGZ worden gemaakt (bijv. bezoeken aan huisarts of POH-GGZ).

Wanneer we kijken naar de psychische gevolgen van probleemgokken, dan wordt er in de MKBA gekeken naar de kosten van de behandeling voor depressie, waarbij uitgegaan wordt van een bedrag voor de jaarlijkse behandelkosten per persoon tussen de €2.069 en €3.233. Deze schatting is gebaseerd op de richtlijn voor depressie (dus geen empirische gegevens) en lijkt aan de lage kant. Zo weten we op basis van recent onderzoek dat die schatting overeenkomt met schattingen afkomstig van personen met depressieve klachten in de algemene bevolking (Wijnen et al., 2023). We hebben het hier echter over een klinische populatie. Zo laat een kosten van ziekte studie onder een klinische populatie van adolescenten zien dat de gemiddelde kosten ongeveer €11.000 zijn (per familie in deze specifiek studie) (Bodden et al., 2018).

De kosten van schuldhulpverlening zijn, zoals de auteurs zelf ook benoemen, vrij grof geschat door een ongewogen gemiddelde te pakken van vier mogelijke varianten van schuldhulpverlening. Omdat de kosten van deze vier varianten erg uiteenlopen (van €1.054 tot €18.019), zou een gewogen gemiddelde (wanneer hier data over beschikbaar komt) mogelijk tot een heel andere schatting leiden.

Bij gebrek aan geschikte data is het lastig om de kosten van gokverslaving en (behandelde) gokgerelateerde schade totaal in kaart te brengen. Echter, het is wel mogelijk om middels scenario- of

sensitiviteitsanalyses de impact van verschillende aannames in kaart te brengen. Dergelijke analyses zouden de conclusies in een wat meer compleet perspectief kunnen zetten.

Toekomstige ex ante MKBA's

Een grote groep mensen beleeft weldegelijk plezier aan gokken. Een vergroting van de totale groep mensen die op een verantwoorde manier gokt zorgt redelijkerwijs voor een vergroting van de groep mensen met netto baten. Wij sluiten ons geheel aan met de aanbevelingen gedaan door Atlas Research om samenhangende beleidspakketten te toetsen ten opzichte van de huidige (post-Koa) situatie.

Het is daarbij belangrijk om, wanneer de totale populatie van gokkers in omvang toeneemt, te waarborgen dat de schade bij hoog-risicogroepen én de cumulatieve schadepost in 'midden-risico' groepen ten alle tijden niet equivalent mee groeit en om te kijken of specifiek beleid kan worden ingevoerd om het aantal gokkers dat gok-gerelateerde schade ervaart te verminderen. Dit is een stevige uitdaging gezien de competitieve aard van de goksector en de gebrekkige naleving van bestaande preventieadviezen.

Referenties

- Adams, P. J. (2016). *Moral Jeopardy: Risks of Accepting Money from the Alcohol, Tobacco and Gambling Industries*. Cambridge University Press.
- Bodden, D. H. M., Stikkelbroek, Y., & Dirksen, C. D. (2018). Societal burden of adolescent depression, an overview and cost-of-illness study. *Journal of Affective Disorders*, 241, 256–262.
- de Wit, G. A., van Gils, P. F., Over, E. A. B., Suijkerbuijk, A. W. M., Lokkerbol, J., Smit, F., Mosca, I., & Spit, W. J. (2016). Social cost-benefit analysis of regulatory policies to reduce alcohol use in The Netherlands: Maatschappelijke kosten-batenanalyse van beleidsmaatregelen om alcoholgebruik te verminderen.
- Fiedler, I., Kairouz, S., Costes, J.-M., & Weißmüller, K. S. (2019). Gambling spending and its concentration on problem gamblers. *Journal of Business Research*, 98, 82–91.
- Forrest, D. (2013). An economic and social review of gambling in Great Britain. *The Journal of Gambling Business and Economics*, 7(3), 1–33.
- Halbersma, R., Poort, J., Blaker, N., Burema, F., & Veldkamp, J. (2023). Rood-zwart ontward-Verkenning van de maatschappelijke kosten en baten van kansspelen.
- Kohler, D. (2014). A monetary valuation of the quality of life loss associated with pathological gambling: an application using a health utility index. *Journal of Gambling Issues*, 29.
- Marionneau, V., Egerer, M., & Raisamo, S. (2023). Frameworks of gambling harms: A comparative review and synthesis. *Addiction Research & Theory*, 31(1), 69–76. <https://doi.org/10.1080/16066359.2022.2113071>
- Moayeri, F. (2020). A reference set of Health State Utility Values for gambling problem behaviour, a survey of the Australian general population: implications for future healthcare evaluations. *Expert Review of Pharmacoeconomics & Outcomes Research*, 20(1), 115–124.
- Muggleton, N., Parpart, P., Newall, P., Leake, D., Gathergood, J., & Stewart, N. (2021). The association between gambling and financial, social and health outcomes in big financial data. *Nature Human Behaviour*, 5(3), 319–326.
- Orford, J., Wardle, H., & Griffiths, M. (2013). What proportion of gambling is problem gambling? Estimates from the 2010 British Gambling Prevalence Survey. *International Gambling Studies*, 13(1), 4–18.
- RIVM, Trimbos-instituut, Ecorys Nederland, & Maastricht University. (2016). *Maatschappelijke kosten-baten analyse van beleidsmaatregelen om alcoholgebruik te verminderen (2016–0133)*. RIVM, Maastricht University, ECORYS, Trimbos-instituut i/o ZonMw. <https://assets.trimbos.nl/docs/1ce2d5c6-c32a-48cd-b876-05f23c269cc6.pdf>
- Select Committee on the Social and Economic Impact of the Gambling Industry. (2019). *Impact of the Gambling Industry Gambling Harm: Time for Action*. <https://publications.parliament.uk/pa/ld5801/ldselect/ldgamb/79/79.pdf>
- Volkow, N. D., Koob, G. F., & McLellan, A. T. (2016). Neurobiologic Advances from the Brain Disease Model of Addiction. *New England Journal of Medicine*, 374(4), 363–371. <https://doi.org/10.1056/NEJMra1511480>
- Wijnen, B. F. M., Ten Have, M., de Graaf, R., van der Hoek, H. J., Lokkerbol, J., & Smit, F. (2023). The economic burden of mental disorders: results from the Netherlands mental health survey and incidence study-2. *The European Journal of Health Economics*, 1–10.
- Williams, R. J., & Wood, R. T. (2007). The proportion of Ontario gambling revenue derived from problem gamblers. *Canadian Public Policy*, 33(3), 367–387.